
CRITERION OF IDEOMATIVITY IN PHRASEOLOGICAL UNITS

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10156820>

Azamov Omadjon Burkhanovich

Uzbekistan, Andijan

kamronmirzo79@mail.ru

ABSTRACT

This article discusses the categories of idiomaticity of phrases when distinguishing phraseological units from other lexical units.

Key words

phraseology, lexeme, idnomativlik, component, yahlitlik, functionality, metaphorization

ФРАЗЕОЛОГИК БИРЛИКЛАРДА ИДЕОМАТИВЛИК МЕЪЗОНИ

Азамов Омаджон Бурхонович

Ўзбекистон, Андижон

kamronmirzo79@mail.ru

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются категории идеоматичности словосочетаний при различении фразеологизмов от других лексических единиц.

Ключевые слова

фразеология, лексема, идномативлик, компонент, яхлитлик, функционал, метафоризация

Маълумки, фразеология тилдаги турғун сўз бирикмаларини ўрганадиган фан соҳасидир. Фразеология терминини тилга олар эканмиз, кўз олдимизга тилдаги бутун турғун сўз бирикмалар келади. Муаммони тадқиқ қилишда олдимизда бир масала кўндаланг туради: Фразеологик бирликларни(кейинги ўринларда ФБ) бошқа шаклдош сўз бирикмаларидан (комполиталар ва эркин сўз бирикмалар) қандай ажратамиз? Айнан шу савол кўпчилик тилшунос олимларни машғул қилган. ФБ ҳам лексемалар ҳисобланади (икки томонлама тил бирликлар), аммо одий лексемалардан фарқ қилади. Лексемалар муайян шаклга келган лингвистик белгилар ҳисобланади, турғун сўз бирикмалари эса ўзига хос шаклга эга бўлган

лексемалардир. Бошқа турдаги сўз бирикмаларига нисбатан ФБда семантик идеомативликнинг мавжудлигини олимлар улар ўрасидага ягона фарқ деб билишган.

Айни пайтда турғун иборалар асл моҳиятининг мураккаблиги шундаки, фразеологик компонентларнинг идеомативлиги барча бўлақларга даҳлдор бўлмаслиги мумкин. Гарчи компонентлар ФБнинг бир қисмига айланиб улгурган бўлсада, улардан бири ёки бир нечтаси ўзининг узуал (аслий) эркин маъносини сақлаб қолиши мумкин. Шундай экан фикримизни тўла ва қисман идиоматив ибораларга қаратамиз.

а) Тўла идиоматив ФБ.

Тўла идиоматив фразеологизмда унинг таркибидаги барча компонентлар семантик трансформацияга учрайди.

Масалан:

- vom Fleisch fallen- abmagern(озимок)
- j-m zu schaffen machen- eine Last für j-n sein(кимгадир юк бўлмоқ)
- mit j-m noch ein Hühnchen zu rupfen haben- sich mit j-m

aussprechen wollen und ihm das unter leichter Drohung ankündigen(ким биландир гаплашиб ҳаддини билдирмоқчи бўлмоқ)

в) Қисман идиоматив ФБ

Юқорида айтиб ўтилганидек, фразеологизм таркибидаги бир ёки бир неча компонент семантик трансформацияга учрамай, аксинча ўзининг эркин фраземэкстерн маъносини сақлаб қолиши мумкин, бундай иборалар қисман идиомативдир.

Мисоллар:

• von Tuten und Blasen keine Ahnung haben - etw. nicht wissen oder können(ниманидир билмаслик ёки қила олмаслик).

Ушбу мисолада “Tuten und Blasen”(полиэтилен холта ва пуфаклар) компонентлари идиоматив маънога эга, “keine Ahnung haben”(ҳеч қандай хабарга эга бўлмаслик) компоненти эса ўзининг эркин маъносини сақлаб қолган.

• sich ins Fäustchen lachen- heimliche Schadenfreude empfinden (енг ичига кулмоқ)

Мисолада “ins Fäustchen”(муштига) компоненти идиоматив маънога эга, “sich lachen”(кулмоқ) компоненти эса ўзининг эркин маъносини сақлаб қолган.

Машҳур немис тилшунос олимлари В. Флайшер ва Х. Бургер ФБ устида тадқиқотлар олиб бораркан, улар иборалардаги идиомативликни 2 турга бўладилар.

а. Луғавий маъноси сақлаб қолган ва биз уларнинг семантик трансформациясини метафорик жараён асосида англаб олишимиз мумкин бўлган ФБларни очик (шаффоф) метафоризациялар деб атадилар.

б. Агар ФБнинг метафорик образлиги сўзловчига тушунарли бўлмаган тарихий шарт шароитларга боғлиқ бўлиб, уларни англаш теран этимологик омилларни билишни тақозо этадиган бўлса, бундай ибораларни ёпиқ метафоризациялар деб номладилар.

Ёпиқ метафоризацияларга қуйидагиларни мисол келтириш мумкин:

- j-m geht ein Seifensieder auf einen Narren- кимгадир ҳаммаси тушунарли,

аниқ, равшан бўлмоқ.

Компонентлар луғавий маъноси:

j-m- кимгадир

geht- кетияпти

ein Seifensieder- совунгар

auf einen Narren- ахмоқ устига

- an j-m gefressen haben- кимнидир жондан яхши кўрмоқ

an j-m- кимдадир

gefressen haben- еб қўйган бўлмоқ

- alle(s) über einen Leisten schlagen- ҳаммасини ўз қаричи билан ўлчамоқ

alle(s)- ҳаммасини

über einen Leisten- битта қолиб устига

schlagen- урмоқ

Мисоллардан

кўриниб турибдики, ёпиқ метафоризацияларда ФБнинг маъноси компонентларнинг луғавий маъноси асосида топиш қийин, сабаби ФБлардаги иш- ҳаракат тарихда бўлиб ўтган турли хил воқеаларга боғлиқ. Мисол ўрнида “auf der Bärenhaut liegen” иборасини этимологиясига эътибор берайлик. Қадимги Рим тарихчиси Тацитуснинг “Germania” асарида ёзилишича Герман қабилалари дастлаб овчилик орқали кун кечиришган. Қабила аёллари уй- рўзғор ишлари билан банд бўлган бўлса, эркаклар фақат овга чиқишган ёки ўзаро қабила урушларида иштирок этган. Бошқа пайтларда эса ўзлари овлаган айиқ терисидан қилинга пўстинларга ўраниб ётишган. Кейинчалик Германларнинг бу одати немис тилида иборага айланган ва бекорчи ҳамда дангаса одамлар образини ифодалаб келган[4, с.90]. Бу каби иборалар ўзларининг тарихийлигига қарамай тил бирлиги сифатида эътиборли даражада муқим яшаб келмоқда.